

УДК 551.4

Ткаченко Т. І.

*Національний педагогічний університет
імені Михайла Драгоманова*

**РЕКРЕАЦІЙНА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ РЕЛЬЄФУ УКРАЇНИ
У СИСТЕМІ “РЕЛЬЄФ – РЕКРЕАЦІЯ”
ЯК СКЛАДНИК ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ
УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ**

Ключові слова: рекреаційні властивості, рельєф, феномен, рекреаційні геоморфологічні об'єкти, естетичні властивості, рекреація

Аналіз рельєфу земної поверхні як екологічної умови середовища життя людини неможливий без естетичного погляду на нього, без урахування впливу рельєфу на духовні потреби, без розгляду рельєфу як природно-естетичного ресурсу [14]. Тому, екологічна геоморфологія у числі інших властивостей рельєфу досліджує прекрасне у рельєфі земної поверхні, тобто, визначає, класифікує і оцінює естетичні властивості рельєфу, встановлює вплив морфологічних властивостей ландшафтів на культуру та здоров'я людини через його емоціональний дух і творчість [5, 7].

Рельєф земної поверхні України як базисний елемент природного комплексу значною мірою впливає також на характер рекреаційної діяльності. У своїх загальних рисах рельєф України визначає рекреаційну спеціалізацію території (рівнини – гори – узбережжя морів, водосховищ – великі річкові системи), а у деяких випадках є головним природним об'єктом, на використанні якого заснована сама рекреаційна система [12, 13].

Рекреаційний аспект рельєфу України дуже тісно пов'язаний із такими ж аспектами інших складників навколишнього середовища. Зазвичай, при оцінюванні можливостей використати геоморфологічні феномени у процесі розроблення туристичних маршрутів значна частка припадає на унікальність феноменів геологічних. І у цьому немає нічого незвичайного, адже унікальні естетичні і рекреаційні риси геоморфологічних явищ формуються на тлі взаємодії ендегенних та екзогенних чинників формування рельєфу.

Специфіка і переважаючий вплив чинників геологічного характеру створюють притягальну силу таємничості карстових порожнин, химерність екзотичних форм вулканічних утворень, відслонення складних складок гірських порід в урвищах, загадкові комбінації розломів, добре видимих у штучних (кар'єри) або природних уступах (стілки глибоких ярів, обриви долин гірських річок тощо), несподівані геометричні форми окремої магматичних порід у відслоненнях кар'єрів і у природних умовах [3, 4, 13].

Чимала частка повноти використання геолого-геоморфологічних феноменів із рекреаційною метою визначається інформованістю рекреантів, але часто про визначні рекреаційні ресурси геоморфологічного характеру відомо лише вузькому колу фахівців та ще вужчому – аматорів.

Таким чином, у рамках рекреаційної геоморфології добре окреслюється предмет її вивчення, яким є “ який має особливі властивості і відносини, що виявляються у системі “рельєф – рекреація” що виявляються у системі “рельєф – рекреація”[2, 14].

Наведемо перелік різновидів геологічних пам'яток, які здатні мати статус рекреаційних ресурсів на теренах України і скористаємося цією інформацією для визначення частки геоморфологічного ресурсу в них (табл.) [1, 8, 10–12].

Аналіз зазначеного співвідношення геологічного і геоморфологічного складників у рекреаційних ресурсах дозволяє встановити низку закономірностей у їхніх стосунках, які можуть стати підґрунтям спеціального рекреаційно-геоморфологічного районування території України.

Основними положеннями такого аналізу є традиційний для геоморфології поділ на ендегенні, екзогенні та антропогенні генетичні різновиди рекреаційних геоморфологічних об'єктів. У такому поділі, окрім геоморфологічного змісту, виступає, по-перше, зовнішня екзотичність самих термінів та, по-друге, інтерпретація певних форм рельєфу із погляду таємничості впливу невідомих для широкого кола рекреантів причин.

Попри меншу інформацію про можливі варіанти впливу ендегенних чинників формування рельєфу, які зумовлюють відповідний потенціал геоморфологічних рекреаційних об'єктів кількість таких феноменів на Україні є значною. Навіть у межах платформної частини теренів України, де здавалося б годі було чекати якогось визначного впливу ендегенних чинників, існують унікальні геоморфологічні явища, які тісно пов'язані із впливом внутрішньої енергії Землі [6, 9]. Вияв впливу ендегенних чинників добре досліджений численними методиками і методичними прийомами, тому на цьому зупинятися не будемо. У схематизованому вигляді такими рекреаційними об'єктами є наступні [10–12].

а) тектонічні гірських областей – різні форми вияву у рельєфі складчастих процесів (показовими є Карпати, де мало не уздовж автошляхів та залізниць можна милуватися різними типами складок у відслоненнях, які є наслідками прокладання цих комунікацій); розривні порушення цілісності осадових, та кристалічних гірських порід (до речі, вияв складчастих та розривних деформацій може бути прямим, тобто, порушення можна бачити у відслоненнях, та опосередкованим, тобто, антиклінальні і синклінальні складки ідентифіковані у рельєфі ділянками межиріч та долин, межі тектонічних блоків виглядають як виразні уступи поверхні, або у вигляді, властивому тектонічним розломам – Тополівський розлом та Нікітський скид у Криму); б) магматичні гірських областей – переважно ефузивні явища, певною мірою відпрепаровані екзогенними процесами і через свої

Таблиця – Співвідношення геологічного і геоморфологічного складників у рекреаційних ресурсах України²

Тип геологічної пам'ятки	Геоморфологічний рекреаційний ресурс
1	2
Геологічні відслонення як ілюстрація послідовності формування шарів гірських порід, історії розвитку та особливостей походження території	Урвисті схили річкових долин, глибоких ярів, високі кліфи, стінки зриву зсувів, карнизи обвалених порід, громаддя акумулятивних тіл при підніжжях, складених різними за розмірами уламками, у тому числі – гігантськими. Являють собою значні відносні перевищення, які зумовлюють феноменальність зовнішнього вигляду.
Еталонні ділянки покладів корисних копалин, місця із рідкісними мінеральними асоціаціями	Виходи магматичних та метаморфічних порід у зонах розломів на платформах, відпрепарованих екзогенними процесами, або у районах геосинклінальних процесів. Часто являють собою місця локалізації екзотичної гальки (підніжжя Карадага), аномалії петрографічних відмін (Головчинецький кар'єр гранітів подільського комплексу з потужними жилами білого мармуру та яскравими зернами діопсиду)
Скупчення залишків давньої фауни та флори, скаменілі рослин і тварин (визначні палеонтологічні об'єкти)	Райони інтенсивного ерозійного розчленування і виведення на денну поверхню похованих палеонтологічних об'єктів. Як правило, це – урвища корінних схилів річкових долин (Сіверський Донець при с. Савинці – псевдоморфози кременю по деревині, Дністер при с. Скала Подільська із залишками найдавніших рослин у силурійських відкладах, “Дружківські скам'янілі дерева” на Донбасі та багато ін.)
Стратотипічні й опорні геологічні розрізи у вигляді природних відслонень, гірничих виробок або керну свердловин	Живописні і глибоко врізані меандри Дністра зі стрімкими схилами, виробленими у давніх, добре ущільнених осадових породах; урвища Великого Каньйону Криму та Бельбекського каньйону; підніжжя мисів Чорного моря, інтенсивно оброблені хвильовою діяльністю (Меганом, Чауда, Карангат); стрімчаки, зумовлені дією бічної ерозії гірських річок (наприклад, Яремчанські скелі і водограй “Яремчанський Гук” тощо)
Свідоцтва історії гірської справи – старі копальні, вишки свердловин, пам'ятні брили гірських порід (корисних копалин)	Відпрацьовані і не рекультивовані кар'єрні розробки (озера, утворені при затопленні кар'єрів, невластиві природним геоморфологічним районам, і кар'єри на схилах у вигляді амфітеатрів, які, заростаючи, стають основою незвичних новітніх ландшафтів)
Об'єкти, які виникають унаслідок денудації гірських порід із різними літологічними та петрографічними властивостями: скелі, бескиди, химерні останці, окремісті.	Останці порід із ознаками горизонтального нашарування – скелі Долини Привидів, вертикальної структури магматичної діяльності – скелі Кара-Дагу та стовпи вулканічних туфів на Закарпатті; окремісті кристалічних порід Рахівського масиву, вапняків Тарханкута, базальтових порід Янової Долини та ін. Поверхні вирівнювання (полонини Карпат та кримські яйли – свідки етапів розвитку рельєфу), структурні тераси – ознаки відображення у рельєфі горизонтальної геологічної структури

² - частково використано класифікації В. Уімблдона, Н. Герасименко, А. Іщенко та ін., 1999 та О. Бейдика, 2001

1	2
Виходи мінеральних та гідротермальних джерел, родовища лікувальних грязей	“Лікувальні ванни” у Сколівських Бескидах, “Колодязь Довбуша” з навколишніми живописними краєвидами
Давні вулканічні конуси Вулканічного хребта Карпат	Виразні конічні узвишся на тлі рівнинної поверхні Закарпатської низовини, із дещо заокругленими вершинами, які часто виявляються зручними для спорудження фортець і замків (останці Мукачева, Хусту та ін.). Озеро “Морське око” у кратері вулкану при с. Липча.
Останці кримських вулканів, грязьові вулкани Керченського півострова	Конічні підвищення висотою 1.5 – 2.0 м, розташовані на дні овальних знижень (постійно діючі), конічні пагорби чи похилі узвишся вистогою до 60 м (періодично діючі), та невиразного вигляду, значно перетворені екзогенними процесами (згаслі).
Карстові прояви – форми поверхневого та підземного карсту з науково-пізнавальним, історико-культурним та спортивним значенням	Різні за розмірами і морфологією підземні порожнини з екзотичною внутрішньою морфоскульптурою сталактитових та сталагмітових утворів, громадям обвалених порід покрівлі у центрі залів, отворами понор і колодязів у склепіннях печер, озерами і струмками на дні і у горизонтальних каналах, водоспадами при ярусній будові карстових масивів тощо.
Валуни – давні “прибульці” із льодовикових епох, свідки визначних подій в історії природи	Феноменальність присутності значних за розмірами брил та валунів – геоморфологічного явища, невластивого певному регіону. Виразне відчуття контрастів між рівнинним виглядом місцевості і присутністю явища, властивого гірським районам.
Магматичні інтрузії, метаморфічні комплекси, виявлені чи поховані під осадовими породами, але розкриті кар’єрами	Незвичайність таких порід, як лабрадорити, граніти рапаківі – петрографічні відміни із визначними морфологічними властивостями – загадковою іризацією, естетично витриманою порфіроподібною структурою гранітів рапаківі, стовбчастою структурою базальтів, унікальними властивостями пірофілітів тощо
Відслонення із найвиразнішими проявами давніх тектонічних процесів (складки, розломи, луски тощо)	Враження неспокою від вигляду могутності природних процесів, які стискають, згинають, розламують потужні товщі гірських порід, перетирають на борошно гірські породи (мілоніти), зумовлюють деформацію кристалів і окремих складових частин петрографічних відмін (катаклазити)
Астроблеми зі вмістом гірських порід, які змінені контактом із космічними тілами	Відчуття космічної суті явища при спостереженні округлих знижень поверхні із слабкими ознаками обвалування, морфологія яких підкреслюється своєрідним малюнком флювіальної мережі

різкі відміни у складі і властивостях порід, які їх складають, відображені незвичними формами. Інформацію про давні вулканічні процеси несуть такі вулканічні явища у Карпатах, як стовп вулканічного туфу поблизу с. Невицьке, вияв вулканізму “Обавський камінь”, вулканічні останці Мукачева та Хуста, кратер вулкану із озером “Морське око” тощо. Крім окремих геоморфологічних пам’яток, які буквально неможливо не побачити, інтрузіями та ефузивними комплексами складені найвищі частини і вододільні гребені Вулканічного хребта – Анталівська Поляна, Великий Діл, Малий Синяк, Мартинський Камінь тощо.

Є певна кількість інтрузивних геологічних утворень, які відслонені на денній поверхні завдяки активній діяльності екзогенних геоморфологічних процесів у гірських областях України. Такими у Карпатах, наприклад, є дайки “Липовецькі скелі”, відслонення “Ворочівські скелі” тощо. У Кримських горах – це інтрузивний та ефузивний комплекс магматичних порід Карадагу, інтрузія Аюдагу, малі інтрузивні тіла Криму – Кастель, Плака, Партенітські масиви.

Окремим рекреаційним явищем, у феноменальності якого переконатися дуже легко, є поняття “грязьовий вулканізм”. Це – рідкісне і величне явище, що являє собою раптове гуркітливе виверження на поверхні невисоких конічних пагорбів грязі, гарячої пари, інколи вогняних язиків і диму. Явище добре вивчене науковцями і має визначний рекреаційний потенціал. Існує цей феномен у межах Керченського півострова Криму, в) тектонічні платформних областей – умовно поділити на такі, що прямо відображені у рельєфі, і такі, що мають відображення у вигляді певних індикаційних ознак. До перших на теренах України можна віднести Канівські гори, які являють собою комплексне утворення, де, серед інших чинників, важлива роль належала тектонічним рухам. Таким же є вияв Північно-Донецького насуву у районі м. Лисичанська, тектонічне порушення шарів девонських відкладів у районі с. Повча (Рівненська область) та інші. Значно більше прикладів тектонічних порушень кристалічних порід і осадового комплексу у межах рівнинної частини України спостерігається у численних кар’єрах, які розкривають продуктивні породи, або вриваються у них і тим самим розкривають низку особливостей геологічної та тектонічної структури. Останні часто вносять сум’яття в усталені наукові погляди щодо можливості вияву давніх, новітніх і сучасних тектонічних рухів у кристалічних та, особливо, осадових породах, якими складені платформні ділянки земної кори. У такому разі рекреаційний потенціал рівнинних кар’єрів незмірно зростає.

Своєрідним виявом тектоніки платформних областей України є так звана “діапірова” тектоніка (сольова та глиниста). Як відомо, вона властива районам поширення осадових порід значної потужності, серед яких часто у вигляді пластів трапляються поклади солей або відносно пластичних глин.

Пластичні властивості зазначених відмін за тривалого статичного навантаження стають причиною витискання їх догори (у бік найменшого опору) у вигляді сольових або глинистих штоків. Останні прямо відображені у рельєфі земної поверхні, наприклад, гора Пивиха, Ісачківський горб, Солотвинський шток та ін., а прикладами глинистих діапірів є складки і штоки витискання району Керченського грязьового вулканізму. г) магматичні платформних областей – прямо не відображені у рельєфі України, оскільки вкриті і знівельовані осадовим чохлам платформи і мали місце у далекому минулому. Такими є Корсунь-Новомиргородський плутон (площа близько 5 тис. км², поширений у басейнах Гнилого та Сухого Ташликів, Вільшанки, пониззя Росі), Коростенський плутон (площа понад 9 тис. км², північна частина Житомирщини) та інші менш потужні давні

магматичні інтрузії, відпрепаровані, починаючи із протерозою, екзогенними геоморфологічними процесами. Їхнє рекреаційне значення переважно геологічне, оскільки у межах їхнього поширення розповсюджені такі незвичайні магматичні породи, як лабрадорити, граніти рапаківі – петрографічні відміни із визначними морфологічними властивостями – загадковою іризацією лабрадоритів, естетично витриманою порфіроподібною структурою гранітів рапаківі, яка містить великі овоїдальні або ограновані кристали польового шпату, зцементовані середньозернистою масою [10, 11].

Рекреаційна функція цих геологічних утворень пов'язана із потужними кар'єрами їхнього видобування, де інтерес становлять декоративні властивості зазначених порід.

Унікальний рекреаційний ресурс притаманний деяким кільцевим структурам Українського щита (Бовтиська та Ротмистрівська западини), які відображені у рельєфі лише індикаційними ознаками (малюнок гідрографічної мережі та інших елементів ландшафту). Проте за належної інтерпретації можуть служити об'єктом значного зацікавлення рекреантами, головним чином, через їхнє екзотичне і проблематичне походження. Їхнє розташування у центрі України на транзитних автошляхах також сприяє знайомству із ними [11–13].

Схожим наслідком впливу ендегенних чинників, тобто через інтерпретацію своєрідного петрографічного складу гірських порід, можна вважати особливості геологічної будови Словечансько-Овруцького кряжу, в основі якого лежить залишок найдавнішого осадового покриву у межах Східно-Європейської платформи. Осадово-метаморфічні породи перекривають тут граніти коростенського плутону, про який вже йшлося, і самі пронизані інтрузіями гранітів осницького типу.

Відомий перелік чинників формування рельєфу екзогенного характеру свідчить про надзвичайну складність і значну тривалість формування цих різновидів рекреаційних геоморфологічних об'єктів. Зміни впливу чинників і у часі, зумовлені палеогеографічними подіями і режимом тектонічних рухів, зміни базисів денудації екзогенних геоморфологічних процесів, трансгресії та регресії та інші причини сформували значно більшу різноманітність геоморфологічних феноменів, які мають рекреаційне значення [11]. Таким чином, коло екзогенних генетичних різновидів рекреаційних геоморфологічних об'єктів є значно ширшим і визначається ймовірними наступними типами:

а) денудаційні (пов'язані із селективною денудацією, тобто, останці, гроти, карнизи тощо), і такі, що є свідками історичних етапів розвитку рельєфу – поверхні вирівнювання, структурні тераси та ін. Більшість таких феноменів має вражаючі зовнішні риси, неземний вигляд, несе на собі відбиток загадковості, тому здавна такі форми рельєфу мають власні назви, визначені аналогіями із певними казковими та міфічними персонажами (Долина Привидів тощо). Морфологічно виразними, хоча й не вражаючими

пересічного спостерігача, є поверхні вирівнювання у Карпатах (полонини) і Криму (яйли);

б) гравітаційні (зсувні та обвалені тіла зі стінками та нішами зриву чи дзеркалами ковзання). Рекреаційний інтерес являють давні, стабілізовані зсуви, які вже стали основою для певної господарської діяльності (наприклад, Паркова алея у Києві, де прокладено автошлях, існує стрілецький стадіон, заклади відпочинку тощо) та сучасні зсуви, які свідчать про значні масштаби сучасних природних процесів (наприклад, зсув при с. Старунь і Івано-Франківській області, який стався навесні 1977 року після сильного землетрусу у Румунії, тощо);

в) флювіальні (особливо врізані меандри Дністра, кримські та карпатські водоспади, найглибші канівські яри, каньйони рівнинних річкових долин Південного Буга та Дніпра у кристалічних породах та ін.). Урвисті схили річкових долин можна поділити на такі, де відслонюються різновікові осадові комплекси, які мають унікальне стратиграфічне значення (наприклад, у долині Дністра), і такі, де поширена товща генетично однорідних осадових порід, які створюють надзвичайну мальовничість краєвиду (наприклад, Святі Гори у долині Сіверського Дінця);

г) узбережні (квіфи, хвилеприбійні ніші, гроти, зсувні тіла та нагромадження обвалених брил, акумулятивні коси, бари, острови). Рекреаційне значення такого рельєфу тісно поєднується із естетикою ландшафту узбережжя (межа моря і суходолу завжди має найвищу оцінку у рекреантів, особливо у випадку наявності на узбережжі гірських областей) та значним геоморфологічним різноманіттям (вироблені та акумулятивні форми, різний розмір брил, валунів, гальки, гравію, піску, значна динаміка рельєфу, обумовлена штормовими явищами, інші естетичні аспекти – мальовничий захід та схід сонця, місячна доріжка, монотонний шум прибою тощо). Натомість, на ділянках акумулятивних берегів на спадистих підводних схилах формування “довгих” хвиль зумовлює кращі можливості для серфінгу;

д) суфозійні (феноменальні поди та численні блюдця Степу та Лісостепу) та карстові (зокрема, найдовші у світі системи підземних порожнин Поділля). Розміри подів на півдні України сягають декількох кілометрів у поперечнику і кількадесят метрів углиб, вони виразно простежуються у рельєфі своїми уступами та монотонною поверхнею днища. Рекреаційним ресурсом у цих феноменальних формах рельєфу є загадковість (для пересічного рекреанта) і проблематичність (для фахівця) їхнього походження.

Рекреаційне значення карстових порожнин на Україні загальновідоме і визначається різноманітністю відомих генетичних типів карсту (карбонатний, сульфатний, сольовий), регіональною, морфологічною, динамічною різноманітністю, врешті – кількісними параметрами (найбільші у світі порожнини), доступністю, пристосованістю до вже існуючих рекреаційних регіонів (Крим, Прикарпаття тощо).

е) гляціальні (напірні моренні гряди та дислокації корінних порід, окремі брили корінних порід, відірваних тиском крижаних мас, воднольодовикові рівнини з типовим еоловим рельєфом тощо).

Найбільш репрезентативні феномени пристосовані до межі поширення дніпровського зледеніння – Волинь, Полісся, Придніпров'я, які наразі, є місцями зі значною кількістю історико-культурних об'єктів (с. Колодяжне і Шацькі озера, Берестечко, Почаїв, Остріг, Бердичів, Біла Церква, Канів та чимало інших), що зумовлює можливість ефективного рекреаційного використання за вже сформованим туристичним продуктом;

є) реліктові криогенні (форми морозного вивітрювання, переважно у Карпатах). Давні льодовикові кари часто парагенетично пов'язані із моренними насипами, розташованими нижче і льодовиковими озерами чи виразними перепадами поздовжнього профілю струмків. Їхнє рекреаційне значення є виключним через слабкий вияв у Карпатах гляціальних і криогенних форм рельєфу, тому такі пам'ятки природи мають увійти до існуючих численних піших туристичних маршрутів;

ж) еолові (дюни Олешківських пісків на Лівобережжі нижнього Дніпра, паралельні та параболічні дюни Житомирщини, берегові дюни морських кіс та пересипів). Виразно відображені у рельєфі незвичними морфологічними особливостями. Легко порівнюються із відомими еоловими формами інших регіонів Землі (пустелі морські узбережжя), ототожнюються із ними [10–12]. Проблеми пояснення їхнього генезису (“викопні пустелі Північної півкулі”) є додатковим рекреаційним чинником. Тісно пов'язані із феноменальними подіями у розвитку природи України в антропогені, з міграцією нижньої течії долини Дніпра та морськими трансгресіями і регресіями (Олешшя), динамікою уздовж берегових потоків Азовського і Чорного моря за історичний час. Розташовані у легко доступних місцях для побіжного ознайомлення під час проведення вже розроблених туристичних маршрутів [14].

Археологами доведено, що навколо поселень часів палеоліту існували невисокі земляні вали, ями для відходів та інші первісні антропогенні форми рельєфу. У часи, які прийнято називати мідний, бронзовий та залізний віки, унаслідок розробки багатих покладів міді поблизу давніх поселень з'явилися перші штучні антропогенні гірські породи – відходи у вигляді виробленої пустої породи та металургійних шлаків [14].

Немалою була і частка відходів гончарного виробництва, значні площі навколо давніх поселень античних часів аж до сьогодні є площі, що вкриті значними масами відпрацьованого гончарного матеріалу (наприклад, околиці с. Роксолани на березі Дністровського лиману).

Зміни рельєфу унаслідок господарської діяльності мають різний морфологічний вияв у залежності від завдань його перетворення. В одних випадках досить різкі зміни рельєфу земної поверхні людина свідомо залишає без змін, або такі зміни є необхідними при інженерній діяльності (терикони, кар'єри, відвали тощо), а в інших – зміни рельєфу є необхідною умовою оптимальної експлуатації інженерних споруд або іншого виду

діяльності (переміщення гірських порід з метою вирівнювання будівельних майданчиків, протипаводкові дамби, залізничні насипи, тунелі, терасовані схили тощо). Перша група техногенних форм рельєфу значно змінює морфологію земної поверхні своїми різкими профілями, значними перевищеннями тощо, а друга – намагається “вписати” такий штучний рельєф в природний і забезпечити гармонійне поєднання природного і штучного рельєфу.

Висновки. Таким чином, перетворення рельєфу земної поверхні і створення нових його форм, часто настільки незвичайних і масштабних, що вони складають геоморфологічний рекреаційний ресурс, здійснюється також на Україні за прямої та опосередкованої участі людини. Така діяльність триває із часів найдавніших цивілізацій. Крім того, поодинокий аналіз рельєфу як екологічної умови середовища життя людини є неповним без урахування харизми естетичного та рекреаційного аспектів рельєфу України, без урахування впливу рельєфу на духовні потреби української ментальності, без розгляду рельєфу як природного естетичного ресурсу мешканця українських національних теренів.

Список літератури

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. – К : ВПЦ “Київський університет”, 2001. – 395 с. 2. Бредихин А.В. Рекреационная геоморфология – новое направление прикладных геоморфологических исследований / А.В. Бредихин // Рельеф и человек : Материалы Иркутского геоморф. семинара Чтений памяти Н.А. Флоренсова (Иркутск, сент. 2004 г.). – 2004. – С. 21-23. 3. Геологические памятники Украины : Справочник-путеводитель / Коротенко Н.Е., Щирица А.С., Каневский А.Я. и др. – К. : Наукова думка, 1985. – 156 с. 4. Геоморфология Украинской ССР / Рослый И. М., Грубрин Ю. Л., Кошик Ю. А. и др. – К. : Вища школа, 1990. – 287 с. 5. Кривик О.В. Идея автентичності в оцінюванні природної та етнокультурної цілісності заповідних територій України / О. В. Кривик, В. В. Стецюк // Збереження і моніторинг біологічного та ландшафтного різноманіття в Україні. – К., 2000. 6. Кривик О.В. Природне та етнокультурне середовище України: два крила вільного птаха / О. В. Кривик, В. В. Стецюк // Фіз. географія та геоморфологія. – 2001. – Вип. 40. – С.41–49. 7. Крисаченко В.С. Україна: природа і люди / В. С. Крисаченко, О. І. Мостяев. – К. : Ін-т філософії НАН України, 2000. – 492 с. 8. Олійник Я.Б. Природні та етнокультурні феномени України / Я.Б. Олійник, В.В. Стецюк. – К : Стафед-2, 2003. – 110 с. 9. Рельеф среды жизни человека (экологическая геоморфология) / Отв. ред. Лихачева Э. А. Тимофеев Д. А. – М. : Медиа-Пресс, 2002. – 640 с. 10. Стецюк В. Основи екологічної геоморфології / Стецюк В., Рудько Г., Ткаченко Т. – К. : Вища шк., 2009. – 367 с. 11. Стецюк В.В. Природна та етнокультурна спадщина України / Стецюк В.В., Пазинич В.Г, Ткаченко Т.І. – К. : Вища школа, 2012 – 290 с. 12. Стецюк В. В. Україна: природна спадщина / Стецюк В. В., Парчук Г. В., Кривик О. В. // Пульсар. – 2001. – № 5. – С. 31-33. 13. Тимофеев Д.А. Экологическая геоморфология : объект, цели и задачи / Д. А. Тимофеев // Геоморфология. – 1991. – № 1. – С. 43–48. 14. Город как экосистема / Тимофеев Д. А., Лихачова Э. А., Жидков М. П. та ін. – М. : ИГРАН, 1996. – 336 с.

Ткаченко Т.І. Рекреаційна спеціалізація рельєфу України у системі “рельєф – рекреація” як складник формування духовності українського етносу. Статтю присвячено сучасному дослідженню естетичних та рекреаційних властивостей рельєфу земної поверхні України, які парагенетично пов’язані між собою, що сприяє рекреації,

оскільки однією із найголовніших властивостей рельєфу земної поверхні, є його привабливість, яка, представлена різноманітністю ландшафтних і пейзажних видноколів, які моделюють особливості геологічних та геоморфологічних рис певної території країни.

Ключові слова: рекреаційні властивості, рельєф, феномен, рекреаційні геоморфологічні об'єкти, естетичні властивості, рекреація.

Tkachenko T.I. Recreation specialization of relief of Ukraine in system “relief–recreation” if consist part of formation of spirituality of Ukrainian ethnos. The article is devoted modern research of aesthetically beautiful and recreation properties of relief of earthly surface of Ukraine, what paragenetic is CPLD between itself, that is instrumental in recreation, as one of the most important properties of relief of earthly surface, there is his attractiveness which, presented the variety of landscape and landscape oikemos, which design features of geological and geomorphologic devil of certain territory of country.

Keywords: recreation properties, relief, recreation geomorphologic objects, aesthetically beautiful properties, recreation.

Ткаченко Т.І. Рекреационная специализация рельефа Украины в системе “рельеф – рекреация” как составляющая формирования духовности украинского этноса. Статья посвящена современному исследованию эстетических и рекреационных свойств рельефа земной поверхности Украины, которые парагенетически связаны между собой, что способствует рекреации, поскольку одним из самых главных свойств рельефа земной поверхности, есть его привлекательность, которая, представленная разнообразием ландшафтных и пейзажных горизонтов, которые моделируют особенности геологических и геоморфологических черт определенной территории страны.

Ключевые слова: рекреационные свойства, рельеф, феномен, рекреационные геоморфологические объекты, эстетические свойства, рекреация.

Надійшла до редколегії 21.10.2013

УДК 551.4: 911.3

Трофімова О. О.

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

СЕЛЬОВИЙ РИЗИК: ОЦІНЮВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ

Ключові слова: сіль, сільове явище, сільовий ризик, оцінювання, управління

Постановка проблеми. У наш час значно зростає інтерес до проблеми оцінювання ризику екстремальних природних процесів і техногенних катастроф. Сільові явища, які набули досить широкого розповсюдження та створюють небезпеку для навколишнього середовища і людини, не є винятком. Селі здатні завдавати суттєвих соціальних, економічних, екологічних збитків [13], тому розуміння природи цих небезпечних процесів, можливість оцінювання та управління сільовими ризиками виступає потужною основою для мінімізації їх негативного впливу на природу і суспільство та забезпечення раціонального природокористування.

Сільовий ризик пов'язаний, з одного боку, з нестабільністю навколишнього середовища, яка викликана певною ритмікою розвитку

ISSN 0868-6939 Фізична географія та геоморфологія. – 2013. – Вип. 4(72)